

**«EU FALO CASTRAPO»
- ACTITUDES DOS
ADOLESCENTES ANTE
A MESTURA DE LINGUAS
EN GALICIA (ESTUDO PILOTO)**

Ana Iglesias Álvarez
Universidade de Vigo

O paradigma da hibridación ou hibrididade, presentado por Eva Gugenberger neste mesmo volume, ofrece, na nosa opinión, o marco teórico idóneo para estudar as consecuencias sociolingüísticas do contacto que se dá entre o galego e o castelán na nosa comunidade. Estamos a falar dunha perspectiva totalmente novidosa, mesmo revolucionaria, que, como tal, nos obriga a revisar e reformular o traballo anterior, permitíndonos superar vellos tópicos e obrigándonos a analizar os mesmos fenómenos a través duns lentes distintos. Este enfoque sitúa o falante no centro de atención, partindo da súa capacidade creativa como actor social. Ademais, enfróntase ao estudo do contacto de linguas desde a mestura, rexeitando as cualificacións apriorísticas que esta adoita recibir. Polo tanto, a perspectiva hibridista preséntanos o reto de intentar comprender cómo os falantes xestionan o seu repertorio lingüístico, cómo levan a cabo as súas escollas e que estratexias utilizan, máis alá de que se sitúen ou os situemos nunha lingua ou noutra, como galegofalantes ou castelanfalantes. Deste xeito, o prioritario é o contacto, a mestura, e non as linguas como construtos independentes e illados. En calquera caso, non se pode falar de híbrido se non se parte de categorías opostas, que no noso caso serían as variedades normativas correspondentes: nun extremo do contínuum o galego estándar e no polo oposto o español estándar, situándose no medio todas as variedades híbridas, con maior ou menor grao de mestura. Nestas centrase o noso interese.

1. CUESTIÓNS METODOLÓXICAS

O noso obxecto de estudo é a percepción e uso por parte dos falantes das diferentes variedades lingüísticas que teñen á súa disposición e que conforman o seu repertorio lingüístico, desde as variedades estándar e, polo tanto, formais, ata as máis coloquiais. Con este fin, decidimos delimitar o universo de estudo a un perfil sociolingüístico moi concreto: adolescentes que viven nun ambiente galegófono.

A restrición en canto á idade asegúranos que se trata de individuos xa escolarizados desde o seu ingreso no sistema educativo en contacto coa lingua galega. Isto supón que estiveron expostos á variedade lingüística estándar, característica do ámbito escolar, non só no caso do castelán, senón tamén do galego. Por suposto, a cantidade de lingua galega presente no currículo non a podemos precisar, pois a lexislación neste sentido cambiou en varias ocasións e, ademais, o incumprimento da lei estivo bastante estendido. Desde un punto de vista estritamente lexislativo, o uso do galego como lingua vehicular, e non só como materia, é obrigatorio desde a Orde 1987/1988, e vese aumentado no decreto 247/1995. Polo tanto, a partir destas datas a lingua galega debe estar presente no currículo do alumnado galego, por unha parte como materia (clases *de* galego), pero tamén como lingua vehicular (clases *en* lingua galega). De todos os xeitos, tal como se recolle no estudo coordinado por Monteagudo e Bouzada (2002), na práctica a situación varía moito dun centro a outro, tanto en función da súa adscripción (público/privado), como do tamaño do municipio no que se sitúa.

A outra variable que temos en conta é o tipo de hábitat, de xeito que cinguímos o noso universo de estudo aos habitantes do hábitat rural, pois o que nos interesa é un contexto no que as linguas estean en contacto real, isto é, contextos nos que os galegofalantes e os castelanfalantes convivan. Polo tanto, descartamos o hábitat urbano, as sete cidades e as vilas máis grandes, dado que o seu nivel de castelanización é hoxe en día xa moi elevado, aínda que somos conscientes de que tamén existen importantes diferenzas entre elas. En calquera caso, deixamos aberta a posibilidade de introducir no futuro algúns grupos urbanos co obxectivo de que sirvan de comparación con respecto aos grupos rurais. Dentro do hábitat rural, enfocamos o estudo especialmente ás vilas intermedias, nas que, polos estudos demolingüísticos existentes (IGE 2008 ou Seminario de sociolingüística 2008), atopamos un maior contacto entre grupos galegofalantes e castelanfalantes, así como presenza de representantes das posicións intermedias (bilingües con diferentes graos de instalación en cada unha das linguas).

Como técnica de produción de datos, recorreremos á entrevista grupal semidirixida, a medio camiño entre a entrevista en profundidade ou aberta (individual) e o grupo de discusión. Trátase de técnicas cualitativas, tamén denominadas técnicas de conversa, xa que o seu obxectivo é a produción do discurso por parte dos suxeitos (Valles 1997). A metodoloxía cualitativa non pretende medir a porcenta-

xe de ocorrencia dun fenómeno, senón establecer modelos ou patróns de comportamento, así como actitudes e ideoloxías lingüísticas tipo. A súa principal vantaxe consiste en dar a palabra ao suxeito investigado, provocando un discurso máis próximo á conversa espontánea. Ademais, no que se refire ao estudo das actitudes e ideoloxías, as técnicas cualitativas reducen en gran medida os efectos do fenómeno coñecido como «desexabilidade social» e permiten crear contextos moito máis naturalizados. A entrevista grupal que nós empregamos supón unha variante do grupo de discusión, que predomina sobre todo na investigación anglosaxona (focus groups). Nela os participantes responden ás preguntas formuladas polo moderador, fronte ao grupo de discusión, cuxo obxectivo é provocar un debate libre. En calquera caso, con respecto ao grupo de discusión, como sinala Callejo (2001: 16), «son más las diferencias formales que las concretas», de maneira que na práctica as dúas modalidades acaban fusionándose, sobre todo se temos en conta as formas máis flexibles e abertas dos grupos focalizados ou entrevistas de grupo, como foi a que aplicamos nós. Outra diferenza con respecto ao grupo de discusión ortodoxo é que no noso caso os participantes si se coñecen entre eles e, de feito, pertencen ás mesmas redes sociais. Isto axuda a acadar o máximo grao de espontaneidade posible, a risco de obter menor nivel de explicitación nos discursos, pois existe entre os membros do grupo un coñecemento social compartido. Este equilibrio entre a necesaria situación de excepcionalidade do grupo e a espontaneidade é difícil de conseguir, máis aínda con individuos adolescentes, que, pola súa curta idade, aínda non teñen os discursos propios moi elaborados. De aí que nos decantásemos por primar a creación dun ambiente espontáneo no desenvolvemento do grupo. En efecto, tal como nos recorda Martín Criado (1997: 98), «cuanto más formal sea la situación, mayor será la censura estructural sobre los productos lingüísticos, que intentarán acomodarse lo máximo posible a lo que se considera legítimo». E nós pretendemos precisamente escapar do discurso oficial e introducirmos nas actitudes e ideoloxías lingüísticas profundas dos suxeitos, co fin de captar como estes constrúen e dan sentido aos acontecementos e circunstancias que os rodean. En cambio, o requisito que si consideramos imprescindible, e que polo tanto mantemos nas nosas entrevistas, é o carácter colectivo do discurso, pois só a través dos membros dun grupo poderemos acceder ao significado de fenómenos sociais como son as actitudes e ideoloxías. Ao contrario, os cuestionarios e as entrevistas individuais producen unicamente opinións, actitudes e valores tamén individuais.

Canto á parte empírica da investigación, polo momento unicamente levamos a cabo o estudo piloto, para o que escollemos alumnos que cursaban 2º da ESO no momento da realización do traballo de campo (curso 2010-2011), que contaban con 13 ou 14 anos de idade e residían nunha vila de 9000 habitantes aproximadamente (Caldas de Reis). Segundo as categorías establecidas por exemplo polo Seminario de Sociolingüística (2008), baseadas no número de habitantes, este concello situaríase no segundo tramo de ruralidade (menos de 5000 habitantes, entre 5001 e 10 000, entre 10 001 e 20 000, entre 20 001 e 50 000 e máis de 50 000). Porén, dentro do mesmo concello, cómpre levar a cabo unha distinción entre dous niveis diferentes de ruralidade: o centro urbano e as parroquias da periferia. Esta distinción realízana os propios individuos e atópase intimamente relacionada coas súas prácticas lingüísticas, de xeito que os galegofalantes predominan nas parroquias e os castelanfalantes no casco urbano. Non obstante, todos eles conviven no mesmo centro de ensino. Por conseguinte, sexan ou non galegofalantes, en maior ou menor medida, o galego está sempre presente no seu grupo de iguais. Por este motivo afirmamos que viven nun ambiente galegófono, independentemente da súa lingua de instalación, pois todos eles escoitan o galego, como mínimo, na escola, por parte dos seus compañeiros, e en moitos casos esta é a lingua tamén do contorno (veciñanza) e/ou da familia.

Para a realización do estudo piloto que estamos a presentar, levamos a cabo tres entrevistas grupais, que se diferencian entre si polo tipo de perfil lingüístico dos seus participantes, isto é, pola súa lingua de instalación habitual. Mentres nunha entrevista reunimos tanto alumnado castelanfalante como galegofalante, nas outras dúas procuramos cinguirnos a un único perfil, nunha alumnado maioritariamente castelanfalante e na outra galegofalante. De todos os xeitos, tal como xa adiantabamos na introdución, neste contexto as etiquetas «castelanfalante» e «galegofalante» non sempre están nidiamente separadas, senón máis ben ao contrario, mestúranse nun mesmo individuo. Nalgúns casos os propios informantes dubidan en que opción lingüística situarse, xa que empregan unha lingua ou outra en función de distintos factores. O cambio de lingua vai máis alá da tradicional distinción por ámbitos (na casa unha e na escola outra, por exemplo), xa que poden cambiar de lingua en función do membro da familia, compañeiro de escola ou amigo en concreto co que estean a interactuar; ou cambiar de lingua ao

longo dunha mesma interacción (o denominado *code-switching*). Polo tanto, co fin de establecer o seu perfil lingüístico, seguimos a súa propia adscrición a unha opción ou outra, recollida nun cuestionario que todos os participantes deberon cubrir previamente á realización das entrevistas e, no que, entre outras cuestións, tiñan que indicar cal era a súa lingua habitual: galego / castelán / as dúas. Insistimos en que baixo estas etiquetas poden agocharse realidades ben distintas, como intentaremos aclarar na breve presentación dos grupos que recollemos a continuación:

- **Grupo A: Grupo mixto, formado por galegofalantes e castelanfalantes canto á súa lingua habitual.** Todos os participantes falan galego durante a entrevista, aínda que entre eles hai diferentes graos de instalación nesta lingua na súa vida cotiá, desde os que empregan o galego de xeito totalmente maioritario, ata os que só o utilizan en ocasións excepcionais (na clase de galego por exemplo). Neste caso, os castelanfalantes converxen cara ao galego no momento da gravación, comportamento que sen dúbida está condicionado polo feito de que a encargada de realizar a entrevista é a súa profesora de lingua galega, pero tamén pola presenza dos seus compañeiros galegofalantes. De feito, no grupo C, no que todos se presentan como castelanfalantes habituais, manteñen esta mesma lingua na entrevista, a pesar de que as preguntas e comentarios da profesora seguen a ser formulados en galego.
- **Grupo B: Grupo galegofalante canto á súa lingua habitual.** Todos os integrantes do grupo preséntanse como total ou maioritariamente galegofalantes. O galego é a lingua que escollen no cuestionario, ante a pregunta pola súa lingua habitual, e esta é tamén a lingua que empregan durante a gravación, aínda que como eles mesmos explican na súa vida cotiá cambian ao castelán en ocasións:

«M.: Suelo falar gallego así con quen cadre pero a veces cambio con compañeiros pois cambio ao castelán. Non sei, se empezan a falar así tamén en castelán pois eu sigo porque tou acostumada a seguir, entón sigo.

C.: Eu falo galego porque desde pequeniño faláronme así meus pais e cos meus amigos tamén falo galego e si falan castelán a veces falo castelán a veces falo galego.

D.: eu tamén falo galego pero a veces cando estou cos compañeiros que falan castelán, mezclo castelán e galego e falo castrapo.

V.: eu falo gallego sempre menos cando marcho de vacacións (...) e cos meus pais e cos amighos sempre falo gallego.

L.: a min pásame máis ou menos como M.»

- **Grupo C: Grupo castelanfalante, canto á súa lingua habitual.** Trátase dun grupo formado por individuos que se decantan polo castelán no cuestionario escrito e que se autopresentan como castelanfalantes aínda que dous deles pertencen a familias galegofalantes e, polo tanto, esta é a súa lingua inicial e a que falan na casa. En cambio, fóra do ámbito familiar instálanse no castelán maioritariamente. O resto dos membros fala castelán tanto na casa coma cos amigos e pertence a familias tamén castelanfalantes. Durante a entrevista utilizan case sempre o castelán, con algúns cambios esporádicos cara ao galego.

As entrevistas tiveron unha duración aproximada de media hora e nelas participaron entre 5 e 6 individuos, por suposto previa autorización do pai, nai ou titor legal. Cada entrevista foi gravada mediante cámara de vídeo e posteriormente transcrita.

Por último, cómpre insistir en que os resultados que imos presentar son necesariamente provisionais, como corresponde a un estudo piloto, á espera de ser confirmados unha vez que se avance na parte empírica da investigación.

2. AUTOIDENTIFICACIÓN LINGÜÍSTICA

Como é habitual neste tipo de entrevistas, nas que o tema xira arredor das linguas, o primeiro que fan os informantes é situarse a si mesmos como falantes dunha ou doutra lingua, sen necesidade de que a pregunta sexa formulada de xeito explícito por parte do entrevistador-moderador. No caso que nos ocupa e especialmente no grupo B, o contacto de linguas co que conviven diariamente faise patente desde o inicio, xa nas primeiras intervencións. Así, inmediatamente despois de identificarse como falantes de galego, pasan a explicar en que medida combinan esta lingua co castelán e en que casos empregan unha ou outra. Comentan como fan converxencia cara ao castelán cando os seus interlocutores empregan esta lingua. Pero neste contexto de alternancia galego-castelán, a dis-

tinción nidia entre ambas linguas enseguida desaparece para pasar a referirse ao que eles mesmos denominan como «castrapo». En efecto, aínda que nun principio empezan empregando os termos «gallego/galego» e «castelán» e presentándose como galegofalantes, non tardan en autoidentificarse como falantes de castrapo:

M.: Suelo falar gallego así con quen cadre pero a veces cambio con compañeiros pois cambio ao castelán (...).

C.: Eu falo galego (...) e cos meus amigos tamén falo galego e si falan castelán a veces falo castelán a veces falo galego.

D.: Eu tamén falo galego pero a veces cando estou cos compañeiros que falan castelán, mezclo castelán e galego e falo **castrapo**.

(...)

L.: Eu falo **castrapo**.

C.: **Castrapo**.

Mod.: A ver, pois explicádeme un pouco iso, **todos falades castrapo?**

Todos: **Si**.

C.: Basicamente.

Como se pode apreciar, en canto un dos participantes se identifica co castrapo, todos os demais se suman a el, mesmo nalgún caso nunha especie de rectificación con respecto á súa escolla anterior como falante de «galego».

É importante destacar que son os propios falantes os que se refiren en primeiro lugar ao «castrapo» e que só unha vez que estes sacan á luz o termo, por iniciativa propia, é cando a entrevistadora empeza a formularlles preguntas sobre esta variedade. Isto parécenos relevante, así como o pronto que aparece nos discursos este tema, xa na propia autopresentación, porque pon de manifesto ata que punto ocupa un lugar central no seu imaxinario colectivo. Necesitan recorrer ao castrapo á hora de explicar a súa identidade como falantes.

3. O CASTRAPO COMO VARIEDADE HÍBRIDA

Ante a petición da entrevistadora de que expliquen en que consiste o castrapo e a que se refiren cando se recoñecen como falantes de castrapo, o tipo de respostas que xorden son as seguintes:

«falar castrapo é mezclar as linguas do gallego con palabras do castelán e se estás falando castelán pois mezclar palabras do gallego mentres que estás falando castelán»

«é cando mezclas ghallegho e castellano»

«é unha mezcla»

«un conxunto de castelán e galego»

Polo tanto, no nivel explícito e segundo a información que proporcionan os propios falantes, poderíamos definir o castrapo como unha variedade híbrida a medio camiño entre o galego e o castelán. Non sería nin galego nin castelán, senón o resultado da mestura entre ambos idiomas. Non obstante, se profundamos un pouco máis, os suxeitos acaban remitindo o castrapo ao galego, isto é, seguen presentándoa como unha variedade híbrida pero integrada no galego. En primeiro lugar e como xa adiantamos na epígrafe anterior, os informantes que afirman falar castrapo son aqueles que se autopresentan previamente como falantes de galego e os mesmos que no cuestionario escrito, ante a cuestión sobre a lingua habitual, se decantan así mesmo polo galego.

O castrapo vincúlase de tal xeito co galego que estes dous termos acaban confundíndose nos discursos e son utilizados de maneira alternativa, co mesmo significado e, polo tanto, equiparándoos. Mesmo cando a entrevistadora intenta asociar o castrapo tamén ao castelán, eles acaban volviendo a remitilo ao galego.

Mod.: E os que falan **castellano**, falan o castellano normativo ou falan tamén **castrapo**, que pensades vós?

L.: Depende.

M.: Depende.

Mod.: De que?

M.: Non sei, do costume que tamén teñan eles. Si na casa lle falan castrapo, se lle están acostumbrados a falarlle **castrapo**, ao mellor eles collen a costumbre e tamén mezclan.

L.: E tamén depende no lugar que esteas. Se estás falando con un cliente terás que falarlle o **galego normativo** e se estás falando cun amigo o **castrapo**. Se o amigo fala tamén castrapo, se non teste que esforzar e falar galego.

M.: Si, porque a min pasoume con I. e así. Antes, o ano pasado, I. e C. sempre falaban castelán e S. e eu, ao andar con elas, pois nós falamos galego e agora este ano pois elas

tamén falan galego, así moitas veces. C. non cambiou tanto, pero I., foi un cambio bastante ghrande.

Mod.: Aghora dixeches galego en lugar de castrapo?

M.: [Xestualiza].

Mod.: É o mesmo que castrapo?

M.: Si.

L.: Si.

V.: Si.

C.: Si.

D.: Basicamente si.

L.: Basicamente si.

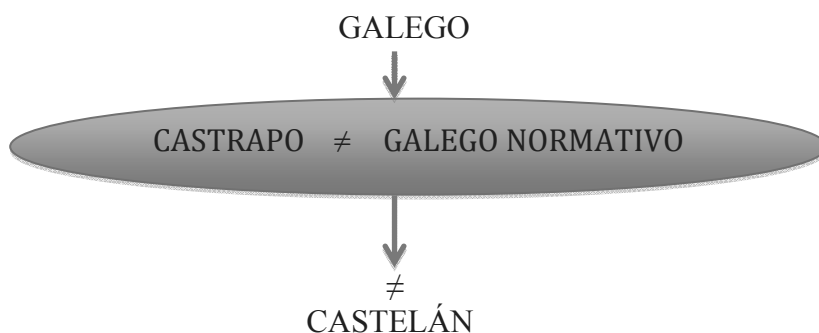
Mod.: Porque claro, como dices que castrapo é mezclar ghallegho e castelán?

M.: Si, pero maioritariamente as palabras son en galego, cando...

L.: En galego.

M.: Cando nos poñemos a falar... por exemplo eu falo máis castrapo cando falo galego non cando falo o castelán, aínda que algunhas palabras si, cando falo castelán tamén as meto.

Como vemos polos dous extractos anteriores, a oposición establécese entre o castrapo, o galego normativo e o castelán, pero non ao mesmo nivel, de xeito que por unha parte estaría o castrapo fronte ao galego normativo e estes dous, á súa vez, opostos ao castelán. Aínda que en realidade estas tres opcións non semellan ser vistas tanto como categorías enfrontadas, contrapostas, senón como alternativas que se combinan e entrecruzan.

O galego é percibido como unha entidade multidialectal, no sentido de entidade abstracta que se materializa en diferentes variedades ou dialectos, sexan estes

xeográficos, sociais ou situacionais. En contraste, o castelán preséntase de xeito moito máis monolítico, como se non existise variación no seu interior. Como consecuencia, atopamos entre os galegofalantes un maior repertorio lingüístico que entre os castelanfalantes. Compárense estes dous extractos discursivos, pertencentes o primeiro ao grupo B (galegofalantes) e o segundo ao C (castelanfalantes).

Mod.: hai outros galegos á parte do castrapo?

L.: si.

C.: galego normativo.

L.: o galego normativo.

Mod.: que castelán falades vós?

(Silencio)

A.: como que castellano?

Mod.: si, como é o castelán que falades vós?

C.: normal, así corrente.

(...)

C.: es que en gallego hay distintos pero castellanos son todos iguales.

Mod.: a ver, estades de acordo?

A.: si.

An.: si.

Segundo esta distribución de variedades lingüísticas, o castrapo defínese por presentar palabras que non son admitidas no galego normativo ou estándar, é dicir, principalmente a nivel léxico. A existencia do estándar é a que marca determinado vocabulario como «incorrecto» e, por conseguinte, é a escola a que lles fai ver aos falantes esta distinción, tomar consciencia destas diferenzas. De feito, ao pedirilles que poñan exemplos concretos, todos os termos que citan pertencen ao ámbito escolar: silla / cadeira, libreta / caderno, castellano / castelán, etc.

Mod.: E como explicaríades que é o galego normativo, entón?

(...)

L.: O galego normativo.

C.: Sin mezclar palabras do castellano co galego.

L.: Claro.

M.: Poñer as palabras propias do ghalegho.

L.: Do ghalegho, ghalegho.

Mod.: Vale, un exemplo?

M.: O de cadeira, en vez de decir silla, cadeira.

Mod.: E así outros que se vos ocorran?

L.: Libreta, caderno.

Mod.: Vale.

D.: En vez de decir castellano, castelán.

Unha informante conta como foi o profesorado o que lle ensinou que algunhas palabras da súa maneira de falar eran incorrectas, por proceder do castelán, palabras que para ela ata ese momento eran tan galegas como castelás. Ademais, esta experiencia é vivida de xeito traumático en certo modo, pois o emprego desas formas, marcadas a partir dese momento, provocara a recriminación e sanción por parte do profesorado.

L.: nos exámenes.

Mod.: Por que?

L.: Porque había palabras que non sabía e que as poñía en castelán, palabras que non sabía en galego, poñíaas en castelán.

Mod.: E baixábanche nota por iso?

L.: Si. E sempre me berraban.

En contraste, aqueles que se presentan como monolingües en castelán en ningún momento asocian o seu xeito de falar co castrapo. Repárese en que esta percepción non quere dicir que á hora de falar castelán non se produza así mesmo unha mestura co galego (introdución de elementos propios do galego no castelán de Galicia), senón simplemente que os falantes non o senten así. En efecto, moitos dos casos nos que o uso do español se afasta do estándar, para aproximarse ao galego, non son recoñecidos polos falantes, que consideran estar «falando ben» (= de acordo co estándar / sen «intromisións» doutras linguas / de xeito puro). Mentres que na outra cara da moeda, os casos de afastamento do estándar galego, para aproximarse ao castelán, son moito máis recoñecibles polos falantes e, ao mesmo tempo, máis destacados e corrixidos polo profesorado.

Por suposto, esta diferenza débese tamén a que os dous tipos de influencia adoitan darse en niveis de lingua distintos. Como sabemos, a influencia do castelán no galego predomina no léxico, mentres que a influencia do galego no castelán se dá en maior medida nos niveis fónico e morfosintáctico¹. Para os falantes, o nivel léxico resulta máis fácil de detectar ca outros niveis da lingua, polo que este feito contribúe a aumentar os diferentes graos de percepción en cada caso. Non obstante, consideramos que existen outros motivos, relacionados precisamente co diferente prestixio social de cada lingua e o grao de dependencia entre ambas, así como co nivel de consolidación das súas respectivas variedades estándar.

Neste sentido formulamos a hipótese de que, entre o alumnado, o coñecemento da variedade estándar é maior no caso da lingua galega ca no caso da española, en parte debido ao recente proceso de estandarización do galego, pero tamén porque o profesorado de linguas corrixe en maior medida os denominados ‘castelanismos’ ca os ‘galeguismos’. É dicir, detectamos un maior afán purista con respecto ao galego, tanto por parte do profesorado como do alumnado, o cal é síntoma precisamente da súa situación de subordinación á lingua dominante, o castelán. En calquera caso, esta hipótese deberá ser obxecto de estudo en fases futuras da investigación.

4. O VALOR SIMBÓLICO DO CASTRAPO

En resumo, os informantes definen o castrapo como unha variedade do galego na que se mesturan palabras do castelán, palabras que son consideradas incorrectas desde a perspectiva do galego normativo ou estándar (cualificadas por este motivo como ‘castelanismos’). En consecuencia, trataríase dun galego que non está «ben falado»? Eles mesmos se encargan de matizar isto nos seus discursos, liberando o castrapo das súas previsibles connotacións negativas e presentándoo como unha elección consciente pola súa parte.

¹ Silva (2006: 12) afirma que nas últimas décadas os niveis de lingua do galego que están sufrindo máis alteracións, canto ás «interferencias», son os da morfosintaxe e a fonética, sobre todo na poboación máis nova. «É certo que nalgúns ámbitos de vocabulario se conseguiu frear o proceso de substitución e que mesmo se recuperaron voces autóctonas que estaban case perdidas, pero en niveis como o morfosintáctico a castelanización foi en aumento» (Silva 2006: 14). Porén, isto dáse sobre todo nun modelo de lingua asociado aos neofalantes urbanos, aínda que non sexa exclusivo deles.

Mod.: Pero a ver acabas de dicir ao mellor fálanche un galego ben falado, entón falar castrapo non é falar ben?

L.: Non.

M.: Non, non é eso, é mezclar.

L.: É mezclar o galego co castelán, entonces non é ben falado.

M.: A ver, ben falado é (tallante).

L.: Bueno, pero...

M.: Ti estás falando ben.

D.: Pero non é o galego normativo.

M.: Aí ta.

L.: Pero non é un galego...

Mod.: A ver D., non é?

D.: Non é o galego normativo.

Mod.: Pero, vós coñecedes o galego normativo?

Todos: Si.

C.: Si, pero non o falamos, falamos...

M.: Se o tuvéramos que empregar...

L.: Empregaríamos.

M.: Seríamos capaces.

L.: Si.

Mod.: Entón a miña pregunta é por que falades **castrapo**?

M.: Porque nos dá máis xeito.

L.: Porque nos... claro... estamos acostumbrados.

D.: Dáanos máis xeito.

M.: Estamos acostumbrados, costume desde sempre, desde pequenos.

D.: E as nosas familias faláronnos **ghallegho** sempre.

L.: Claro.

Mod.: Ese castrapo que dicides?

L.: Claro, porque na miña casa todo o mundo fala castrapo.

M.: Na miña tamén.

L.: Claro.

V.: En todas.

Isto contrasta cos discursos recollidos hai anos entre xente de máis idade: «non é porque queira mezclar, a min encantaríame falar un idioma ben pero (...) foi o que me ensinaron» (Iglesias 2002: 220).

As novas xeracións si manifestan coñecer a variedade estándar e, en consecuencia, posúen unha maior seguridade na propia competencia lingüística en galego. De aí que sexa necesario reinterpretar o mantemento dos «castelanismos» pola súa parte ou, mellor dito, a elección dun código mixto ou híbrido no seu uso cotián e coloquial da lingua. Isto xa non se pode atribuír a un descoñecemento do estándar, senón a unha escolla máis ou menos voluntaria, nun proceso intimamente relacionado coa xestión das identidades. É dicir, o falante (novo) coñece a alternativa estándar ou normativa, pero na súa fala espontánea prefire a «popular», considerada esta ou non como «castelanismo». Así, estes suxeitos afirman coñecer o galego estándar, ao que accederon a través do sistema educativo e co que están en contacto diariamente a través do profesorado, libros de texto, etc., pero resérvano a certos usos, moi concretos e mesmo pouco frecuentes na súa vida cotiá. Para os contextos coloquiais prefiren o castrapo, que é a variedade que funciona como símbolo de grupo, a que aprenderon no ámbito familiar. De aí que esta tamén cargada afectivamente, pois é esta e non a estándar a que os vincula coas xeracións anteriores.

Presentan, polo tanto, o castrapo e o galego normativo como diferentes variedades condicionadas polo contexto e a relación co interlocutor. Trátase de variación situacional, na que prima o criterio de adecuación sobre o de corrección normativa.

L.: E tamén depende no lugar que esteas. Se estás falando con un cliente terás que falarlle o galego normativo e se estás falando cun amigo o castrapo.

(...)

Mod: Entón, no traballo, máis ben dices que habería que usar...?

Todos: Galego normativo.

Mod.: E en que máis sitios?

M.: Non sei, cando esteas falando con alguén importante, que che vaia facer algún ben para ti ou...

L.: Un xefe.

De todos os xeitos, percibimos na denominación de «castrapo» reminiscencias das súas tradicionais connotacións negativas, como lingua impura, contaminada, en definitiva, inferior. Isto, que semella contradictorio co que acabamos de presentar, o uso do «castrapo» como unha escolla voluntaria do falante, débese a que nos atopamos nun contexto de cambio e transformación sociolingüística. É dicir, as novas xeracións reafírmanse no castrapo, pero precisamente por seren conscientes da súa imaxe social negativa, senten a necesidade de reivindicalo. Por este motivo, o mantemento do castrapo acada un certo matiz de rebelión contra o establecido cando o seu uso se converte en algo decidido, voluntario: utilízoo porque quero, pois no momento en que queira podó empregar tamén o estándar, e ademais presumo en certa medida de falalo e gábome de que o que falo é precisamente castrapo.

Por suposto, neste mantemento do «castrapo» non podemos infravalorar a compoñente do hábito ou a inercia, polo que cómpre ser cautos ao empregarmos termos como «**decidido**, **escollido** ou **voluntario**». Sen dúbida, para este perfil de falante, aínda que estea familiarizado coa variedade estándar a través do ensino e os medios de comunicación, resulta máis cómodo empregar a súa variedade coloquial (o «castrapo») no uso espontáneo da lingua. Porén, o feito de que eles mesmos se presenten como falantes de «castrapo», en lugar de intentar ocultar ou «suavizar» esta situación, parécenos suficientemente relevante e indicativo dun cambio na valoración desta variedade lingüística.

Resulta tamén novidoso que estes suxeitos non manifestan rexeitamento cara ao galego normativo, non o senten como unha ameaza para a súa variedade híbrida e «popular», como si ocorría en cambio anos atrás, tal como quedou recollido en diversos estudos (Kabatek 2000; Iglesias 2002; Seminario de Sociolingüística 2003)². Podemos falar dunha certa normalización neste sentido. O galego normativo xa é percibido por estes actores sociais como o que é, unha variedade situacional que cómpre usar en determinadas situacións, fronte ao que ocorría hai anos, cando o galego estándar non se aceptaba nin sequera nos ámbitos formais:

² Naquel momento do proceso de estandarización do galego aínda non se acadara un amplo consenso arredor dunha variedade normativa, como si ocorreu despois coa denominada «normativa de concordia» (aprobada no 2003), que sen dúbida contribuíu a mellorar a imaxe social cara ao estándar. De feito, os nosos informantes, dada a súa idade, apenas viviron xa o debate sobre as distintas propostas normativas.

O problema en Galicia radica en que, como veremos, a variedade estándar vai acadar connotacións negativas no imaxinario social (...), conflito entre o galego estándar (...) e o galego tradicional (Iglesias 2002: 205 e 219).

Os informantes asocian a difusión da norma escrita cun estándar oral que caracterizan negativamente e que perciben imposto (Seminario de Sociolingüística 2003: 101).

Os nosos informantes utilizan, polo tanto, a hibridación por elección propia. De feito, mesmo introducen palabras doutros idiomas, á parte do galego e o castelán, isto é, botan man de todos os recursos idiomáticos dos que dispoñen, amosando así a súa capacidade creativa como falantes, sen preocuparse da pureza lingüística ou da separación de linguas.

M.: nós aí mezclamos de todo, non sóo castelán e ghallego.

I.: o que cadre, portugués, inglés, francés e aínda máis...

M.: e porque non sabemos máis, eh?

En definitiva, estes falantes manteñen, de xeito consciente e voluntario, a variedade lingüística transmitida interxeracionalmente, a que aprenderon dos seus avós e pais, o castrapo, pero ademais aprópanse non só do galego normativo, senón tamén do castelán, sen que isto pareza provocarles un conflito identitario. Nesta liña, Mauro Fernández (2000: 56) sinala: «me parece a mí que esta duda es la que manifiestan los gallegos en sus respuestas, ese rechazo del ‘o esto o aquello’, manteniendo y considerando que ambas lenguas forman parte de su identidad social, manteniendo el gallego, tras haberse apropiado del castellano». De todos os xeitos, isto habería que aplicalo sobre todo aos ámbitos que nós aquí denominamos galegofonos, nos que as diferentes variedades están presentes, posto que, como xa comentamos, hai tamén en Galicia contextos moi castelanizados, nos que a diversidade lingüística e, polo tanto, as opcións de escolla se ven claramente reducidas.

Se neste ambiente galegofono, un novo individuo se instala parcial ou totalmente no galego, isto é, comeza a falar galego, sobre todo por converxencia cos seus compañeiros galegofalantes, instálase nesta variedade de galego: no castrapo. É dicir, trátase dun novo falante (pertence a unha familia castelanfalante), pero o seu galego non é como o dos neofalantes urbanos, o denominado *novo galego*

urbano (Regueira 1999, Dubert 2002), senón a variedade de galego que empregan os seus compañeiros, incluídos os marcadores lingüísticos propios da zona e do grupo (sexan estes trazos fónicos, como a gheada ou o seseo, o emprego de «castelanismos» léxicos, etc.). Esta situación reforza a idea de que o castrapo funciona como símbolo identitario grupal, pois neste contexto todos falan esta variedade de galego, que os fai sentirse como membros dun mesmo grupo lingüístico e social.

5. CONCLUSIÓNS

No perfil sociolingüístico estudado aquí, adolescentes que viven nun ambiente galegófono, a hibridación que supón o castrapo entendémola como un síntoma dun rico repertorio lingüístico, no que cómpre incluír, ademais do galego normativo, o castelán e as variedades diatópicas e diafásicas correspondentes. Os falantes empregan a hibridación como un recurso comunicativo: utilizan unha variedade ou outra ou todas á vez en función dos seus obxectivos. Esta multiplicidade de normas e a resistencia a converxer co estándar, polo menos na fala coloquial, é o que José del Valle denomina «comunidade de fala difusa» e representa, ao meu entender, tamén unha identidade múltiple ou híbrida, moi acorde coa posmodernidade. Segundo del Valle (1999: 128), «modernity has not caused the convergence of linguistic behavior, it has in fact broadened the linguistic repertoire of Galicians».

Precisamente os que se identifican como falantes de galego-castrapo son os que afirman cambiar de lingua segundo a situación: falan normalmente galego pero adaptaciónse ás veces ao castelán dos seus compañeiros, é dicir, son bilingües activos e levan este bilingüismo á práctica. Ademais, eles mesmos afirman que utilizan o castrapo porque queren, pero que coñecen o galego normativo e que tamén o empregan nos contextos nos que o consideran necesario. Trátase dunha ampliación do repertorio lingüístico, no que se engaden todas as variedades dispoñibles no contorno. De todos os xeitos, o castrapo é unha variedade máis, pero non unha variedade calquera, xa que goza, fronte ás demais, dun elevado poder simbólico e emocional, aínda que non excluínte. Non parece entrar en conflito nin co castelán nin co galego normativo, pero é a que funciona para eles tanto a nivel afectivo como identitario.

Mod.: Pero vós, vós dicides que escolledes falar castrapo?

Todos: si.

Mod.: E logho ghústavos o castrapo?

Todos: Si.

D.: Home.

L.: Porque a min é algo... a min do galego, do castelán, do inglés, do francés, é o que máis me gusta, o castrapo.

D.: Porque é o que falas.

M.: É o máis fácil.

L.: É o máis fácil de todos.

D.: Porque de pequenos xa nos empezaron a decir...

L.: Claro, a min de pequena aprendíanme a falar castrapo.

Para finalizar, non queremos rematar o noso texto sen realizar un breve apuntamento sobre as consecuencias didácticas do cambio de perspectiva que propoñemos. Inspirámonos para isto nas recomendacións de Marta Fairclough, aplicadas a un contexto sociolingüístico diferente, pero que, na nosa opinión, se poden estender perfectamente ao noso.

Suele aconsejarse que se parta de la base que el estudiante trae al aula para luego aumentar su conocimiento lingüístico a través de la enseñanza del español estándar. Lamentablemente aún hay muchos profesores y maestros que piensan que la única forma de imponer el español normativo es a costa de la variedad local. No ven que se trata de unha cuestión de registros (el registro académico o estándar para situaciones formales; la modalidad del estudiante para contextos familiares). (...) Por lo tanto, una pedagogía bidialectal parece ser el camino más indicado (...). Mientras que el vernáculo debe apreciarse por su valor emotivo y por reflejar la identidad del individuo, el estándar debe inculcarse por su valor instrumental. (Fairclough 2003: 197)

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- CALLEJO GALLEGO, J. (2001): *El grupo de discusión: introducción a una práctica de investigación*. Barcelona: Ariel.
- DUBERT, F. (2002): «Os sociolectos galegos», *Cadernos de lingua* 24, 5-27.
- FAIRCLOUGH, M. (2003): «El (denominado) Spanglish en Estados Unidos», *Revista internacional de lingüística iberoamericana*, vol. 1, nº 2, 185-206.

- FERNÁNDEZ, M. (2000): «Cuando los hablantes se niegan a elegir: multilingüismo e identidade múltiple en la modernidad reflexiva», *Estudios de Sociolingüística*, vol. 1, 1, 47-58.
- GUGENBERGER, E. (2008): «El castellano y las lenguas regionales de España: bilingüismo e hibridación», en P. CICHON / M. DOPPELBAUER (eds.), *La España multilingüe: lenguas y políticas lingüísticas de España*. Wien: Praesens, 31-52.
- IGE (Instituto Galego de Estatística): *Datos Estatísticos básicos de Galicia 2008*. Disponible en liña: http://www.ige.eu/web/mostrar_actividade_estadistica.jsp?idioma=gl&codigo=0206004 [consultado o 08/04/2013].
- IGLESIAS, A. (2002): *Falar galego: 'no veo por qué'. Aproximación cualitativa á situación sociolingüística de Galicia*. Vigo: Xerais.
- KABATEK, J. (2000): *Os falantes como lingüistas. Tradición, innovación e interferencias no galego actual*. Vigo: Xerais.
- MARTÍN CRIADO, E. (1997): «El grupo de discusión como situación social», *Reis* 79, 81-112.
- MONTEAGUDO, H. / X. M. BOUZADA (2002): *O proceso de normalización do idioma galego 1980-2000. Volume II. Educación*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- REGUEIRA, X. L. (1999): «Estándar oral e variación social da lingua galega», en R. ÁLVAREZ / D. VÍLAVEDRA (coords.), *Cinguidos por unha arela común. Homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero*. Santiago de Compostela: Universidade, 854-75.
- SEMINARIO DE SOCIOLINGÜÍSTICA DA REAL ACADEMIA GALEGA (2003): *O galego segundo a mocidade. Unha achega ás actitudes e discursos sociais baseado en técnicas experimentais e cualitativas*. A Coruña: Real Academia Galega.
- SEMINARIO DE SOCIOLINGÜÍSTICA DA REAL ACADEMIA GALEGA (2008): *Mapa sociolingüístico de Galicia 2004. Volume II. Usos lingüísticos en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
- SILVA, B. (2006): *Castelanismos morfosintácticos no galego. Avaliación da competencia do alumnado*. Santiago de Compostela: Servizo de Publicacións e Intercambio Científico.
- VALLE, J. DEL (1999): «Monoglossic policies for a heteroglossic culture: misinterpreted multilingualism in Modern Galicia», *Language and communication* 20, 1, 105-132.
- VALLES, M. S. (1997): *Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional*. Madrid: Síntesis.

